

ספר משלי פרק ג

- (א) בְּנֵי תוֹרָתִי אֵל תִּשְׁכַּח וּמִצְוֹתַי יִצַר לְבָבְךָ:
 (ב) כִּי אֶרְךָ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשְׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ:
 (ג) חֶסֶד וְאֱמֶת אֵל יַעֲזֹבְךָ קִשְׁרָם עַל גְּרִגְרוֹתֶיךָ כְּתָבָם עַל לִוְיַח לְבָבְךָ:
 (ד) וּמִצָּא חֵן וְשִׁכַל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וָאָדָם:
 (ה) בְּטַח אֵל יָדוֹד בְּכָל לְבָבְךָ וְאֵל בֵּינְתֶךָ אֵל תִּשְׁעֵן:
 (ו) בְּכָל דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ וְהוּא יִישֵׁר אֶרְצוֹתֶיךָ:
 (ז) אֵל תִּהְיֶה חֶכֶם בְּעֵינֶיךָ יִרְא אֶת יָדוֹד וְסוֹר מֵרַע:
 (ח) רַפְאוֹת תִּהְיֶה לְשֵׁרְךָ וְשִׁקּוּי לְעֲצָמוֹתֶיךָ:
 (ט) כִּבְד אֶת יָדוֹד מֵהוֹנֵךְ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתֶךָ:
 (י) וַיִּמְלְאוּ אֶסְמֶיךָ שִׁבְעַת יָדוֹשׁ יִקְבִּיךָ יִפְרָצוּ:
 (יא) מוֹסֵר יָדוֹד בְּנֵי אֵל תִּמְאָס וְאֵל תִּקַּץ בְּתוֹכְחָתוֹ:
 (יב) כִּי אֵת אֲשֶׁר יֵאָהֵב יָדוֹד יוֹכִיחַ וְכָאֵב אֵת בֶּן יִרְצֶה:
 (יג) אֲשֶׁרֵי אָדָם מִצָּא חֶכְמָה וָאָדָם יִפִּיק תְּבוּנָה:
 (יד) כִּי טוֹב סָחֶרָה מִסָּחֵר כֶּסֶף וּמַחְרוֹץ תְּבוּאָתָה:
 (טו) יִקְרָה הֵיא מִפְּנֵיִם (מִפְּנֵינִים) וְכָל חִפְצֶיךָ לֹא יִשׁוּ בָהּ:
 (טז) אֶרְךָ יָמִים בִּימִינָה בְּשִׂמְלֹאֵה עֶשֶׂר וְכָבוֹד:
 (יז) דְּרָכֶיךָ דְּרָכֵי נֶעֱם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם:
 (יח) עֵץ חַיִּים הֵיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכֶיהָ מֵאֲשֶׁר:

שו"ת משיב דבר חלק ג סימן יד

ב"ה לטבריא תוב"ב.

אחד שהי' נודע לאדם גדול מאחיו. מכר חצי זכויותיו ומצותיו בסך גדול עשרים ושנים אלף רוביל. לאיש עשיר הולך בתומו וחפץ במצותיו מאד. וקיבל המוכר מחצית הכסף ועד ששילם מחצית השני הלך לחכם גדול ושאל בחלום והשיבו לו כי אותו המוכר אינו מצוין למעלה כ"כ ואינו אלא כא' מישראל. ואחר ששמע אותו עשיר כזה ביקש לחזור בו ותבע מעות שנתן. והמוכר תובע חציו השני. והגיעו לשאול הדין עם מי וגם אם עיקר הקנין הוא דבר שיש בו ממש. וה' יאיר עיני:

ראשית דבר. המוכר הראה לדעת כי אינו אדם הגון במכרו שכר הרוחני בבצע כסף. כמדתו של עשו שמכר את בכורה שלו. ובזה אותו הכתוב וכתוב ויבז עשו את הבכורה. ולא משום שמכר במחיר נזיד עדשים. שהרי פי' הרשב"ם שמכר לו בכסף שויו. אלא שקיים הקנין במאכל עדשים. ומ"מ קרא אותו הכתוב ויבז. דמי שדעתו יפה ומשכיל על דבר מבין כי אין לרוחני ערך כלל למכור בכל הון שבעולם, ומכ"ש ליקח בצע כסף עבור חלק עוה"ב. והרי בתענית (דף כ"ה) איתא דרחב"ד בעני' הגדול נתנו לו איזה דבר מחלקו בעוה"ב והשתדל להחזיר. ובש"ר (פנ"ב) איתא בזה כי הרעישא אשת רחב"ד ע"ז הרבה. ומכ"ש למכור בשאט נפש כבוד אלהים להתענג על ה' בעוה"ב עבור עונג הגוף בעוה"ז. הרי זה דומה למי שכבד אותו המלך באות הכבוד והוא מכרו לאחר. הרי ביזה בזה כבוד המלך וראוי לעונש. כך המוכר עונג רוחני של עולם הבא עבור תענוג גשמי עליו הכתוב צווח בספר במדבר בשעה שהמתאוננים בקשו בשר וזכרו את

התענוג שהיה להם במצרים בגשמיות. ולא הרגישו בעונג הרוחני שהיה להם במדבר בגלוי שכינה. ואמר ה' עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם. ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים. משמעו שמאסתם עונג הרוחני במה שה' בקרבכם בהיותכם במדבר. מה שרחוקים היו מזה במצרים, ואתם אומרים למה זה יצאנו ממצרים. ואותו התרעומת חלה על אותו איש שמאס בעונג עוה"ב ומכרו בעונג גשמי בבצע כסף, ודאי ראוי לעונש, ואין בו מדה של אדם המעלה. ולא תקשה מהא דאיתא בסוטה (דף כ"א) דשמעון אחי עזרי' ויוחנן דבי נשיאה מכרו חצי שכר למודם בתורה עבור שהיו מפרנסם. שאני התם שמכרו כדי שיהיו יכולים לעסוק בתורה. וכבר שנינו באבות יפה שעה אחת בתורה ומעש"ט בעוה"ז יותר מכל חיי עוה"ב. וכל כך אהבו את התורה עד שלא בקשו גם שכרה בשלימות בעוה"ב. רק להתענג על ה' במלחמתה של תורה. והלל ושבנא. כשאמר שבנא להלל נערוב ונפלוג היו ג"כ כדי שיהא הלל עוסק בתורה בדעתא צילותא. אבל הלל היה שקידתו כ"כ עד שלא היה עניו הגדול מפריע אותו מתורתו, כדאיתא במס' יומא (דף ל"ה), מש"ה לא נתרצה, משא"כ שמעון ויוחנן הנ"ל ידעו בעצמם כי אם יהיו בדאגת הפרנסה יפריע אותם מלימודם, וכדאי' בעירובין (דף ס"ה) דאמרי אביי ורבא דאי היה להם טרדה קלה לא היו שונין כ"כ. מש"ה נתרצו לוותר על עונג רוחני בעוה"ב כדי שיתעסקו בתורה בשקידה ואשרי חלקם. משא"כ למכור עונג רוחני עבור עונג גשמי. אין זה אלא מדור המתאוננים כאמור. כל זה דברנו על מחשבותיו ועסקיו של אותו האיש המוכר:

ועתה נבוא לגוף השאלה אם יש בזה איזה ממשות בקנין או לא. ומתחלה נוח לי לבאר הבדל בין שכר הרוחני של תורה לשכר של מצות. ואח"כ נבוא לענין שאנו מדברים. והנה איתא בפסחים (דף נ"ג) בהא דאיבעי להו תודוס איש רומי גברא רבא הוי או בעל אגרופין וקפשיט מדתניא את זו דרש תודוס איש רומי מה ראו חמ"ו שמסרו עצמן לכבשן האש למדו ק"ו מצפרדעים כו'. ר' יוסי בר אבין אמר מטיל מלאי לכיס של ת"ח הוי, דאר"י כל המטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה ש"מ, שנא' "כי בצל החכמה בצל הכסף".

וקשה לי הא כמו שמוכיח דלאו בעל אגרופין הוי מדדרש, ה"נ יש להוכיח שלא הי' עשיר בעלמא ונדיב. דמה לעשיר הדיוט לדרוש ברבים אלא ודאי אדם גדול הוי. אלא מתחלה יש להבין מה העלה ר"י במה שאמר כל המטיל מלאי כו'. הלא משנתינו היא במכות פ"א דכמו דמסייע לעוברי עבירה מקבל עונש של עוברי עבירה כך מדה טובה של מסייע לעושי מצוה כעושה מצוה. אלא צ"ל שאין דמיון שכר מצוה לשכר תורה. ואם שאין לנו מושג בתענוגי עוה"ב מכ"מ יש לנו להמשיל לשכר המלוכה למי שזוכה לשכר. ויש שני מיני זכיות אחד מי שעושה איזה תיקון במדינה שראה המלך לאשרו במתנה כראות עיני המלך באיזה אות הכבוד לכבודו. והשני מי שמתכשר במלחמה הרבה ה"ז המלך מרימו למעלת שרי הצבא. ואין שני הזכיות שוין. דזכות הראשון הכל

יכולין לקבל אותו את הכבוד וא"צ להוסיף השתדלות שיהא יכול לקבל שכרו. משא"כ זכות השני אין כל אדם יכול לקבלו. שהרי שר הצבא נדרש להיות מלומד ובעל עצה ותבונה ובאסיפת שרי הצבא להתיישב באיזה ענין נחוץ וכל אחד מחוזה דעתו לפני המלך. ומי שהוא באמת אדם פשוט ואם יעלה לגרם מעלת שר הצבא. ובאסיפת השרים הוא יושב ודומם, הלא ישבע קלון מכבוד. וא"כ אין יכול לקבל שכרו ולהתענג עליו אלא מה עושה המלך ברצונו. מתחלה נותן אותו האיש למקום למוד בני שרי הצבא עד שהוא מתכשר לכך. ואם שמכ"מ אין מדרגתו גבוה כשאר שרי הצבא מכ"מ יכול לשבת בשבת תחכמוני עם השרים וגם הוא יחזה דבר מצער. כך מעין זה הבדל שכר מצות משכר תורה. דשכר מצות הוא כעין זכות איש מדיני. וכל ישראל יכולין לקבלו. משא"כ שכר תורה הוא יושב בישיבה של מעלה ומי שאינו ראוי לכך אינו אפשר לקבל זה העונג הרוחני. ומה הקב"ה עושה? מאציל עליו עוד בחייו איזה כח למוד. עד שלא ישבע קלון בהיותו לאחר מותו יושב בישיבה של מעלה. וכ"ז העלה ר"י דהמטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה ש"מ כו'. מעתה תודוס האף שלא היה אדם גדול בתורה מכ"מ האציל לו הקב"ה בחייו דבר מצער לדרוש ק"ו מצפרדעים. כדי שלא יהא בוש בישיבה של מעלה בעוה"ב.

וכ"ז בארנו בהרחב דבר (בס' במדבר כ"א) עה"פ "באר חפרוה שרים כרוה נדיבי עם במחוקק במשענותם."

ולא עוד אלא אפילו לאחר שהעלה ר' יוחנן דהמטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב כו'. מכ"מ אינו דומה למסייע לעושי מצוה. דשם תנן שיהא שכרו כעושה מצוה דומיא דמסייע לעוברי עבירה שהעד השלישי מסייע לעדים הראשונים ועונשם שוה. ומזה למדנו במכש"כ שכר מסייע לעושי מצוה שיהא שכרו שוה לעושה מצוה. משא"כ מסייע לת"ח שילמדו אע"ג שזוכה ויושב בישיבה של מעלה מכ"מ אינו שוה לת"ח עצמו כמו שאמר ר' יוחנן עצמו בברכות (דף ל"ד ע"ב) כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח ולעושה פרקמטיא לת"ח ולמהנה ת"ח מנכסיו. אבל לת"ח עצמן עין לא ראתה וגו'. והדעת נותן ע"ז שהמסובין ויושבין עם המלך לא ישיבתו של זה דומה לישיבתו של זה:

מעתה נבא לענין דידן. דאפילו נעלה עה"ד שאפשר למכור שכר מצוה. א"א למכור שכר תורה. שהרי אם יבא על שכרו ישבע קלון מכבוד בישיבה ש"מ. ותו וכי אפשר לעלות עה"ד שאם יכבד המלך לעשות אותו איש שהראה גבורה ועצה במלחמה לשר הצבא. והוא ימכור אותו זכות לאחר. הלא המלך אינו חפץ ביקרו של הקונה כלל. ואינו חפץ שיהא יושב באסיפת השרים. וכמו כן אי אפשר בשום אופן להעלות עה"ד למכור שכר מלחמתה של תורה. וממילא בנ"ד שמכר מחצה של כל שכרו ואותו שכר תורתו לא נמכר ממילא בטל כל המקח:

ואין לנו לחקור אלא במי שמוכר שכר מצוה ביחוד אם יש בזה ממש או לא. שהרי אם

נתן המלך אות הכבוד של זהב לאחד. ה"ז יכול למוכרו אע"ג שהוא חוטא בזה שביזה את המלך. מ"מ ממכרו ממכר. וא"כ היה מקום לומר שמכירת שכר מצוה אפשר הוא קיים אע"ג שראוי להענש ע"ז:

אבל באמת אין בזה הקנין שום חלות ושעבוד כלל מכמה טעמים. **חדא** שהרי הוא דבר **שלא בא לעולם**. ואפילו למ"ד אדם מקנה דבר שלא בא לעולם אין הקנין חל אלא לאחר שבא לעולם, כדאיתא בב"מ (דף סו:). המוכר פירות דקל לחבירו אמר רב הונא עד שלא בא לעולם יכול לחזור בו. משבא לעולם אין יכול לחזור בו, דקסבר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם בשעת המכר שיהי' המכר חל משבא בעולם וכאן אפילו לא חזר עד מותו. ואח"כ חל חלקו בעוה"ב שוב אין המכר חל לאחר מיתה, כדאיתא בב"ב (דף קל"ה:). שאין מכר ומתנה לאחר מיתה כפרשב"ם בד"ה ואיזו הוא כו' שהרי אין כח לאדם ליתן מקודם לכן דבר שלא יוכל להקנות באותו הזמן שהוא רוצה שתקיים המתנה ואחר מיתה היאך יכול אדם ליתן אחר שמת ונקבר.

שנית, שהרי אין בזה אלא קנין דברים מה שאין בה ממשות. וכמו מוכר אויר הבית שאין בזה כלום, כדאיתא בב"ב (דף קמ"ז) ש"מ שאמר ידור פלוני בבית זה כו' לא אמר כלום עד שיאמר "תנו בית זו לפלוני וידור בו". ובריש מס' ב"ב איתא וכי קנו מידו מאי הוי הא קנין דברים בעלמא הוא. ומזה הטעם קיי"ל ביו"ד (סי' רס"ד ס"א) שא"א למכור זכות חיוב מצוה. היינו שאם יש לו בן למול או ששחט וחל עליו מצות כה"ד, א"א למכור אותו הזכות לאחר אלא א"כ נשבע שיתן לו הזכות א"א לחזור בו. לאפוקי מדעת שלטי הגבורים ב"ק פ' החובל שכתב דאדם יכול למכור המצות שלו ויעלו לאיש הקונה דהא יש להם ערך עשרה זהובים לאחד. מיהו נראה /דדוקא/ דוקא מועיל הקנין במצוה שעתידי לעשות [פי' א"כ מוכר לו זכות מעשה המצוה וממילא יגיע לו שכרה] אבל לא במצוה שעשה [פי' דשכרה לבד ודאי א"א למכור. ומכ"ש אם מכר לו המצוה שיעשה והקונה לא עשה בעצמו ודאי הפסיד לעצמו]. ואנן קיי"ל כהרא"ש דא"א למכור זכות המצוה ג"כ. וגם השלטי גבורים הנ"ל מודה דיכול המוכר לחזור שאינו אלא קנין דברים. אלא דס"ל דכ"ז שלא חזר בו המוכר הוי קנין אע"ג דלא נתפס בקנין. ומחלוקת ישנה היא בפ"י הגמ' בב"מ (דף ס"ו) בהא דאם תפס לא מפקינן מיניה. אם משום דהוי קנין כ"ז שלא חזר ביה. או משום דידע ומחיל. וכבר הובא שני דעות בחו"מ (סי' ס"ו סי"ז, ובסי' קכ"ו סכ"ב בהגהת הרמ"א והש"ך סקצ"ד). והנ"מ בין שיטת הרא"ש ובין שיטת שלטי הגבורים לענין אם מכר אבי הילד למוהל זכות המצוה שהוא ימול. ובא אחר ומלו להרא"ש א"צ לשלם י' זהובים. שהרי האב בעצמו לא רצה למול. והקונה לא זכה כלום. וכ"כ השלטי גבורים פ' כה"ד בשם הרא"ש. אבל לדעת שה"ג פ' החובל אינו כן אלא כ"ז שלא חזר המוכר קנה הלוקח. וא"כ חייב התופס לשלם לו. ופליגי בפ"י הכתוב וימכור את בכורתו ליעקב. ואח"כ אמר לו השבעה לי. ובאמת לא היה חל קנין הבכורה כלל לא בנכסים דהוי דבר שלא בא לעולם. ולא במעלת הבכורה שהוא קנין דברים

בעלמא. אלא לשיטת שלטי הגבורים הוי מ"מ קנין אם לא יחזור בו. ומש"ה השביעו שלא יחזור בו. אבל להרא"ש לא מהני קנין כלל. וכבר נשאל הריב"ש (בסי' שכ"ח) שראה השואל בשם הרא"ש דהמקנה דבר שלא בא לעולם אם נשבע על ככה שקנה הקונה ואפילו מת המקנה המקח קיים. וראיתו ממכירת הבכורה כו' והשיב הריב"ש דלאו הרא"ש חתום עלה ע"ש. והא דמכירת בכורה הוא משום שקודם הדבור היה אדם מקנה דבר שלא בא לעולם:

נחזור לענין דפליגי במכירת המצות היינו שמוכר זכותו שעליו יעשה. אבל אם כבר נעשה והוא מוכר השכר. ומכ"ש אם לא עשה הקונה בעצמו מה שעליו לעשות על פי זכותו פשיטא דמכירת השכר בעוה"ב אינו אלא דברים בטלים. תדע שהרי אי מרד ותוהא על הראשונות קמפסיד שכר מעשיו, כדאי' בקידושין (ספ"א) ואי נימא דמכר מהני ללוקח למיקני שכר המוכר. אמאי מפסיד במאי שתהי המוכר. ולומר דבאמת לא מהני במאי דתהי זו גרע מן הקודמת. וכי אפשר לומר דאי שיעבד חלקו לאדם דלא מהני מדה של הקב"ה להפסיד שכר התוהא עה"ר אלא ודאי דכל ענין המכירה בשכר דברים בטלים המה לכו"ע. ולא דמי לאות המלך שאם עבר ומכרו מכור. דשכר מצות אינו אלא טבע הבריאה כמו טבע הרפואות שאינו צריך ידיעת הרופא אם קיבל את הרפואה או לא. כך המצות עושות שלהן בלי גזרת ה', כדאיתא ברבה ר"פ ראה. משא"כ שכר מלוכה אינו אלא בידיעת המלך ונותן. והכי מפורש במדרש תהלים (קל"ב) ענין העונשין שהוא משל לרופא שהזהיר לחולה כו' ע"ש באריכות. והיינו דאיתא בירושלמי (שקלים פ"ה) ובב"ר (פ' תולדות) אר"ח כל האומר הקב"ה וותרן יותרו מיעוהי. פי' כמו שאוכל דבר המזיק אין ביד הרופא לותר על מה שלא נזהר באזהרתו ושלא יכאב לו. כך א"א לותר על עונש החטא. והא דתשובה מהני אינו וותרן אלא הוא רפואה המועיל לאותו סם המות. והיינו דכתיב ושב ורפא לו. ובהרחב דבר ס' דברים (ל"ב ו') בארנו בזה מאמר חנה ולו נתכנו עלילות ע"ש. ובהעמק דבר ס' ויקרא (ר"פ בחקותי) בארנו מאמר הגמ' ע"ז (דף ג') ראה ויתר גוים שאין אוה"ע מקבלין שכר כמצוה ועושה אלא כאינו מצוה ועושה. ושם עוד בד"ה ת"ר אם בחקותי אין אם אלא לשון בקשה כו' ע"ש הא מיהא ברור ששכר ועונש הוא חקות שמים וארץ כמו טבע סם החיים וסם המות. וא"כ לא שייך למכור רפואה שנתן הרופא לאותו חולה לאדם שאין לו אותו מחלה ויש לו מחלה אחרת:

אחר שכן יש לנו לבאר הא דאיתא בהגהת רמ"א יו"ד (סי' רמ"ו) דאפשר להתנות עם חברו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו בשכר. דדוקא במה שממציא לו מנוחה שיהי' יכול לעסוק בתורה וכמו שבארנו לעיל הא דשמעון אחי עזרי' ויוחנן דבי רבי. אבל מה שכבר למד וה"ה מה שילמוד בלי המצאת פרנסה שלו ודאי אין לו ענין. ונוסף דבר דמש"ה לא נאמר זה הדין אלא בעוסק בתורה ולא בשארי מצות.

שיתנה עמו שהוא ימציא לו מצוה שלא הי' אפשר לקיימו בתנאי שיחלוק עמו בשכר. דבשאר מצוה אפילו לא יתנה עמו כבר שנינו (במכות פ"א) שהמסייע לבעלי מצות כעושה המצוה. משא"כ מלימוד תורה כבר בארנו לעיל עפ"י ג' ברכות (דף ל"ד) שאין המסייע ללמוד דומה ללומד עצמו. בזה מהני תנאי שיחלוק עמו בשוה. ובאמת מורידין מעט את כבוד העוסק בתורה ומגביהין כבוד המסייע לו עד שישבו יחדיו בישיבה של מעלה ויתענגו מזיו השכינה. וכבר מצינו דוגמא לדבר בעוה"ז בתענית (דף כ"ב) דמיעטו בכבוד רבא מעונג שלמא ממתבתא דרקיעא כראוי למעלת רבא משום דמיגן אכולי כרכא. ה"נ בשביל שהתנה עם המסייעו והעלהו יותר מן הראוי לו משפילין לו בכדי שיהי' שוין בישיבתם. וה' יאיר עינינו ויזכנו למה שעין לא ראתה:

הנני העמוס בעבודה נפתלי צבי יהודא ברלין.
עש"ק כ"ג תמוז תרמ"ז.